

УДК 37.03

Юлія Ненько,
викладач кафедри іноземних мов,
Академія пожежної безпеки
ім. Героїв Чорнобиля (м. Черкаси)

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ТВОРЧІСТЬ», «ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ»

У статті в різних ракурсах, проаналізувавши цілий ряд філософської та психолого-педагогічної літератури, розглядається сутність творчості та творчої самореалізації. Вивчається проблема творчої особистості, проблема визначення творчої особистості.

Ключові слова: творчість, самореалізація, особистість.

В данной статье в разных ракурсах, проанализировав целый ряд философской, психолого-педагогической литературы, рассматривается сущность творчества и творческой самореализации. Изучается проблема творческой личности, проблема определения творческой личности.

Ключевые слова: творчество, самореализация, личность.

Having worked over a wide range of philosophical, psychological and pedagogical literature, the author analyzes the essence of creativity and creative self-realization. The article shows the problem of creative personality? The problem of definition of creative personality.

Key words: creative work, self-realization, personality.

Дослідженням сутності творчості, умов її розвитку та інших аспектів займалися і займаються різні науки, в тому числі філософія, психологія та педагогіка. Платон, наприклад, відносив до творчості все, створене людиною: «Усе, що викликає перехід з небуття у буття – творчість» [1]. Такий підхід до творчості був характерний і для античної педагогіки в її кращих зразках.

Якщо в античній філософії і педагогіці творчість розуміється як відкриття нового, а новизна присутня в усьому, створеному людиною, то «новизна» в інтерпретації І. Канта є чимось рідкісним і вражаючим у таємниці. «Новизна стає тут джерелом і засобом пожвавлення уваги. Творчість усе більше суб'єктивується і з універсальної перетворюється у часткову здібність людини» [2].

Б. Спіноза пов'язує творчість безпосередньо з діяльністю людини і переконаний, що вона є сутнісною характеристикою буття [3]. І.Г. Фіхте визначає творчість як перехід від старої дійсності до нової під дією продук-

тивної активності творчого «Я».

У всі епохи серед мислителів було прагнення створити теорію творчості. Психологічні основи такої теорії були визначальними. Я.А. Пономарьов називає декілька періодів розвитку психології творчості [4, 455–457]. На першому з них у суспільства не виникало потреби оволодіти механізмами творчості людей. Таланти з'являлись ніби самі по собі, основним стимулом вивчення творчості була допитливість.

На межі XIX–XX століть стала складатись психологія творчості. Спираючись на емпіричні дані, визнання видатних людей, вчені робили узагальнення стосовно природи творчості: виділяли стадії розвитку свідомої праці, несвідомої роботи, натхнення тощо. Однак засобів проникнення у суть явища ще не було, ядром творчості вважали несвідому працю, природа котрої визнавалась світовою загадкою.

В середині XX століття виникла потреба в управлінні творчою діяльністю, необхідно було виховувати творчих працівників, мотивувати їх творчу діяльність. Тому було виділено напрям, що вивчав наукову й технічну творчість. Однак надлишок наукових робіт вийшов за межі можливості їх узагальнення й науку захлеснула хвиля безсистемності.

Наукові дослідження творчості мають багато аспектів:

- діяльнісний – створення якісно нового, що вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю;
- процесуальний – як розвиток особистості, її самореалізація у процес створення матеріальних і духовних цінностей.

У двох рівнях розглядає творчість болгарський філософ Г. Григіннов: перший її рівень іманентно притаманний людському мисленню і людській практиці, а другий – пов'язаний із винахідництвом, науковою творчістю тощо.

Різні дослідники питання творчості розглядають його в різних ракурсах. Так, Д.Б. Богоявленська [5] вважає, що власне творчість починається там, де перестає бути тільки відповіддю, тільки рішенням поставленого завдання. Тобто, там, де самоцінним являється сам процес діяльності, а не лише результат. Саме в цьому виході за межі заданого, в цій здатності до продовження пізнання за рамками вимог заданої ситуації, і криється таємниця вищих форм творчості, здатність бачити в предметі щось нове, таке, чого не бачать інші. Таку ж точку зору мають Л.А. Гапоненко [6] та А.Н. Лук [7], вони вважають, що творчість – це факт нестандартного рішення простого завдання, здатність побачити те, що не вкладається в рамки раніше засвоєного.

За Гурець Н.Т [8] творчість – це діяльність людини, спрямована не тільки на творення нових за змістом та формою матеріальних та духовних цінностей, але як твердить О.О. Борисова [9] й на розвиток самої особистості. Творчість забезпечується посиленою діяльністю особистості, тобто її цілеспрямованою активністю. Творчість – похідне інтелекту, заломленого

через мотиваційну структуру.

Л.С. Виготський [10] взагалі має своєрідну точку зору щодо того, що таке творчість: «Те, що ми називаємо творчістю є зазвичай тільки катастрофічний акт пологів, що з'явився в результаті дуже довгого внутрішнього виношування та розвитку плода». Дехто навіть намагався розглядати творчість з фізіологічного боку.

Сьогодні у науковій літературі творчість визначається як діяльність, кінцевим результатом якої є створення якісно іншого, що вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю (при цьому зазначається, що творчість специфічна для людини, тобто завжди передбачає творця суб'єкта творчої діяльності).

Так В. Цапок, досліджуючи філософські аспекти творчості, стверджує, що творчість сприяє розвитку особистості, її самореалізації в процесі створення матеріальних і духовних цінностей [11].

А. Спіркін зазначає, що цей феномен можна визначити як мислення й практичну діяльність, результатом яких є створення оригінальних, неповторних цінностей, встановлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження та перетворення матеріального світу або духовної культури [12].

Болгарський філософ Г. Гиргинов розглядає творчість двох рівнів: перший її рівень притаманний людському мисленню і людській практиці, а другий – пов'язаний із винахідництвом, науковою творчістю тощо [13].

Заперечуючи матеріалістичне визначення творчості як процесу (часто колективного), християнська філософія стверджує, що творчість має не колективний (загальний), а індивідуально-особистісний характер.

Так, М. Бердяєв наголошував, що творчість людини є не її вимогою, а дарунком Бога, її (людини) правом і обов'язком. Із цього випливає, що до творчості здатна кожна людина, життя якої наповнене елементарними формами праці [14].

Одні наділяють здатністю творити лише геніїв, інші, і таких більше, вважають, що творчі здібності можна розвинути. Зустрічаються і такі крайні точки зору, як в П. Торренса (цит. за [15]): «творчість – природний процес, породжений сильною потребою людини в знятті напруги, яка виникає в ситуації незавершеності або невизначеності».

Дослідники розглядають різні напрями теорії творчості: філософські, психологічні, інтуїтивні. Аналізуючи різні її визначення, незважаючи на різноманітність уявлень про творчість, багато дослідників (А. Батюшков, В. Бехтерев, П. Енгельмейєр, А. Матейко, В. Савич та ін.) вважають цю проблему комплексною. Вони встановлюють зв'язки творчості з психічними якостями особистості, проаналізувавши структуру її психологічного механізму та визначають цей феномен як «механізм розвитку», «взаємодію, що веде до розвитку».

Із цього випливає, що в процесі творчості реалізуються творчі мож-

ливості особистості й здійснюється їх розвиток; що перебіг процесу творчості впливає на його результат, який виражається не тільки предметно, а й у зміні самого її об'єкта.

Крім того, творчі можливості особистості реалізуються в процесі життя людини, у результаті її самоутвердження – через самовираження й саморозвиток (Л. Сохань, В. Тихонович, В. Шинкарук, О. Феоктистова). При цьому під творчим самовираженням розуміють здатність людини будувати свій внутрішній світ, своє світовідчуття, самого себе в цьому світі. Предметом життєтворчості виступає сам суб'єкт діяльності, який ставить перед собою мету й добивається її здійснення.

С. Рубінштейн, підкреслюючи суспільну значущість процесу творчості, відзначав її як діяльність у створенні нового, оригінального, що входить не тільки в історію розвитку творця, а й в історію розвитку науки, мистецтва тощо [16].

Визначаючи виняткову значущість творчого розвитку особистості, Л. Виготський писав, що творчість – це діяльність людини, спрямована на створення нового: чи то речей зовнішнього світу, чи умовиводів або почуттів, властивих самій людині.

Отже, проаналізувавши цілий ряд філософської та психолого-педагогічної літератури, ми дійшли такого висновку: творчість – це діяльність, яка породжує щось нове, раніше не відоме на основі осмислення вже нагромадженого досвіду та формування нових комбінацій знань, умінь, продуктів.

Найголовнішою проблемою при вивченні творчості є проблема носія творчого початку, особистості, яка творить. Визначенню поняття творчої особистості у філософській, педагогічній та психологічній літературі приділяється багато уваги (Б.Г. Ананьєв, В.І. Андрєєв, Ю.К. Бабанський, С.М. Бондаренко, Р.М. Грановська, В.А. Кан-Калик, Я.О. Пономарьов, Н.Ф. Тализіна, В.А. Цапок та інші).

Творчу особистість визначають як особистість, межі творчості якої охоплюють дії від нестандартного розв'язку простого завдання до нової реалізації унікальних потенцій індивіда в певній галузі, як Людину, яка володіє певним переліком якостей, а саме рішучістю, умінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення, умінням бачити далі того, що бачать його сучасники і що бачили його попередники. Вона повинна володіти мужністю для того, щоб піти проти течії і зруйнувати те, чому вірить сьогодні більшість.

Психологічний словник визначає, що творча особистість виникає лише внаслідок наявності у неї «здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю».

Серед характерологічних особливостей творчої особистості виділяють: відхилення від шаблону; оригінальність; ініціативність; наполегли-

вість; високу самоорганізацію; працездатність.

Особливості мотивації діяльності полягають у тому, що творча особистість знаходить задоволення не стільки у досягненні мети творчості, скільки у самому процесі. Найспецифічнішою рисою творця вбачається несамовитий потяг до творчої діяльності.

Більшість авторів погоджується з тим, що творча особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань, потягом до нового, оригінального, який уміє відкинути звичайне, шаблонне.

Головним показником творчої особистості, її найголовнішою ознакою дослідники вважають наявність творчих здібностей, які розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання.

Деякі дослідники не дають прямого визначення творчої особистості, а розглядають певні специфічні її риси (інтелектуальні, характерологічні, особливості мотиваційної сфери тощо) і визначають творчу особистість як таку, якій ці риси в тій чи іншій мірі притаманні.

Крім того, ряд дослідників (Л.Б. Єрмолаєва-Томіна, В.Н. Козленко, Н.Ю. Посталюк та інші) поняття творчої особистості розглядають через поняття творчого стилю діяльності або творчої активності. Таким чином, ми бачимо, що визначення творчої особистості характеризується великим розмаїттям.

У роботах В.І. Андреева, на наш погляд, дається інтерактивний підхід до визначення творчої особистості у плані можливостей практичної педагогічної оцінки та самооцінки рівня її сформованості. Учений подає також одну з найкращих і найбільш універсальних класифікацій творчих особистостей. В.І. Андреев виділяє наступні типи особистостей: теоретик-логік, теоретик-інтуїтивіст, практик, організатор та ініціатор.

Теоретик-логік характеризується здатністю до широкого узагальнення, класифікації та систематизації інформації. Люди цього типу чітко планують свою роботу, для них характерна висока обізнаність та інтуїція.

Теоретик-інтуїтивіст – це тип творчої особистості, для якої характерна здатність генерувати нові, оригінальні ідеї, фантазії, творча уява. Творці цього типу – це великі винахідники, автори нових концепцій, шкіл і напрямів.

Практик – це тип творчої особистості, який завжди прагне до експериментальної перевірки своїх нових гіпотез.

Організатор володіє високим рівнем здібностей щодо організації колективу для розробки і виконання нових завдань. Під керівництвом таких людей створюються наукові школи і творчі групи.

Ініціатор – це тип творчої особистості, для якої характерні ініціатива і натхнення, особливо на початкових етапах розв'язання нових творчих завдань.

Швидкість досягнення певного рівня творчих результатів не є рівно-

мірною і цілком залежить від індивідуальних психофізіологічних особливостей конкретної особистості, умов творчої діяльності, соціального оточення.

Але процес розуміння того, що таке творчість, сам вимагає творчого підходу. У всіх судженнях вчених ми можемо прослідкувати думку, що специфічними властивостями творчого процесу, продукту та особистості є їх оригінальність, слухність, валідність, адекватність завданню. Наприклад, одне з розумінь творчості – незвичайні прояви ординарних процесів. Саме творча діяльність людини робить його істотою, зверненою до майбутнього, творить його та видозмінює своє сьогодення.

Для вивчення творчості Богоявленська [5] ввела одиницю її аналізу – інтелектуальну активність. Це продовження пізнавальної діяльності не зумовлене ні практичними потребами, ні зовнішньою чи суб'єктивною негативною оцінкою роботи. Вчена виділяє декілька рівнів інтелектуальної активності. Якщо навіть при найдобросовісній та енергійній роботі досліджуваний залишається в рамках способу дії, знайденого спочатку, то це показник пасивного рівня – безініціативне прийняття того, що задане ззовні.

Ще однією відмінною рисою пасивного рівня є нетерпляча потреба в нових враженнях, як тільки звук до старих; в цьому розпізнається незрілість думки, поверхневність. Для людини ж з найвищим рівнем інтелектуальної активності – креативним емпірично знайдена закономірність стає не кінцевим пунктом розумового процесу, а проблемою – самостійною метою дослідження. Другим рівнем інтелектуальної активності є евристичний. Також виділяють три рівні творчості: низький, середній та високий.

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури, її осмислення дозволяють нам запропонувати наступний підхід до визначення творчої особистості. Творча особистість – це креативна особистість (особистість, що має внутрішні передумови творчої активності), яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації творчого потенціалу людини додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють дослідженню творчих результатів в одному чи кількох видах творчої діяльності.

Таким чином, якщо викладач ставить за мету розвиток потенційних творчих можливостей курсанта, формування його як творчої особистості, він повинен оволодіти тими формами, методами і засобами педагогічної діяльності, які забезпечують розвиток креативних рис особистості, а також тих додаткових мотивів, особистісних якостей, здібностей, які сприяють успішній творчій діяльності. Для цього і сам викладач повинен бути творчим, бо як добро виховує добро, так і творчість розвивається через творчість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Платон. Сочинения в 4 т. – М., 1969. – Т. 2. – С. 135.
2. Кант И. Сочинения в 6 т. – М., 1964. Т. 3. – С. 397.
3. Спиноза Б. Избранные произведения в 2 т. – М., 1957. – Т. 1. – С. 303.
4. Пономарев Я.А. Психология творчества. – М.: Московский психолого-социальный институт. – Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 1999. – 480 с.
5. Богоявленская Д.Б. «Субъект деятельности» в проблематике творчества // Вопросы психологии. – 1999. – № 2. – С. 35–41.
6. Гапоненко Л.А. Психологические аспекты развития творческой личности будущего учителя // Формирование активной, творческой личности в учебном процессе школы и вуза / Под ред. В.К. Буряка и Л.В. Кондрашовой. – Кривой Рог: КрГПИ, 1996. – С. 90–99.
7. Лук А.Н. Психология творчества. – М.: Наука, 1978. – 128 с.
8. Гурець Н.Т. Педагогічні умови розвитку творчої активності молодших школярів у гуртковій роботі: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук / Харківський держ. пед. університет ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 1994. – 25 с.
9. Борисова О.О. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі музичної навчально-ігрової драматизації: Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук / Український державний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – К., 1994. – 20 с.
10. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – СПб: СОЮЗ, 1997. – 96 с.
11. Цапок В.А. Творчество (Философский аспект проблемы). – Кишинев, 1989. – С. 7.
12. Щербакова К.І. Вступ до спеціальності: Навчальний посібник. – К., 1990. – 166 с.
13. Гирнинов Г. Наука и творчество. – М., 1979. – С. 67.
14. Бердяев Н.А. Самопознание: Опыт философской автобиографии. – М., 1990.
15. Савенков А.И. Основные подходы к разработке концепции одаренности // Педагогика. – 1998. – № 3. – С. 24–29.
16. Рубинштейн С.А. Проблемы общей психологии. – М., 1976.